

**FROM THE LATE ANTIQUITY TO THE HIGH
MIDDLE AGES: AN ARCHAEOLOGICAL VISION**
DE LA TARDOANTIGUITAT A L'ALTA EDAT MITJANA:
UNA VISIÓ ARQUEOLÒGICA

CIP 94°04/09° FRO

From the Late Antiquity to the High middle Ages : an archaeological vision = La Tardoantiguitat a l'alta Edat mitjana : una visió arqueològica / Marc Bouzas, Lluís Palahí (eds.). - Girona : Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic : Documenta Universitaria, 2024. - 1 recurs en línia (343 pàgines) : il·lustracions, plànols, gràfics. - (Moncrapa ; 01)
Descripció del recurs: 17 juliol 2024
Conté: La vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona) durant l'Antiguitat Tardana / Marta Prevosti Monclús, Rosario Navarro Sáez, Ramon Coll Monteagudo ... - Textos en català, castellà i italià; resums en català, castellà i anglès
ISBN 978-84-9984-615-6

I. Bouzas Sabater, Marc, 1992- , editor literari II. Palahí, Lluís, editor literari III. Contenidor de (obra): Prevosti, Marta. Vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona) durant l'Antiguitat Tardana IV. Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic 1. Ordenació del territori - Europa - S. V-X 2. Ciutats - Europa - S. V-X 3. Espiritualitat - Europa - S. V-X 4. Catalunya - Condicions rurals - S. V-X 5. Europa - Història - S. V-X 6. Catalunya - Història - S. V-X 7. Llibres electrònics

CIP 94°04/09° FRO

Moncrapa - 01

© Universitat de Girona, Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© Continguts i figures / [Content and figures](#): els autors / [the authors](#)

© Il·lustració de la coberta / [Cover illustration](#): Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

Equip editorial i instruccions per als autors i política editorial
/ [Editorial team and instructions for authors and editorial policy](#):
www.documentauniversitaria.media/

Contacte / [Contact](#):

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic
cat.rosesarqueologia@udg.edu

Universitat de Girona
Plaça Ferrater Mora, 1
17071 Girona
Tel. 972 45 82 90

ISBN: 978-84-9984-615-6

DOI: [10.33115/c/9788499846156_12](https://doi.org/10.33115/c/9788499846156_12)

Girona, 2024

No es permet un ús comercial de l'obra original ni la generació d'obres derivades per altres persones que no siguin les propietàries dels drets. És la llicència més restrictiva ja que només permet que altres persones es descarreguin l'obra i la comparteixin amb altres sempre i quan en reconeguin l'autoria, però sense fer-ne modificacions ni ús comercial.

ÍNDEX

Presentació	7
-------------	---

EL MÓN RURAL. LA FI DE LES VIL·LES I LES NOVES FORMES D'EXPLOTACIÓ

La vil·la de la Gran Via-Can Ferrerons (Premià de Mar, Barcelona) durant l'Antiguitat Tardana	10
---	----

Marta Prevosti Monclús, Rosario Navarro Sáez, Ramon Coll Monteagudo

La <i>villa</i> dels <i>Castellets</i> entre el baix imperi romà i l'època visigòtica (segles v-viii dC)	29
--	----

Adrià Cubo Córdoba, Jordi Morera Camprubí, Josep Francesc Roig Pérez

Arqueologia dels espais de producció al jaciment de Santa Margarida (Martorell). Estructures de combustió, treballs agrícoles i manufactura en un assentament en transformació	42
---	----

Esther Travé Allepuz, Pablo Del Fresno Bernal, Montserrat Farreny Agràs

EL TERRITORI. UN ESPAI EN TRANSFORMACIÓ QUE CAL CONTROLAR

Los últimos romanos en los límites de la romanidad. El extremo occidental de la tarraconense entre germanos y vascones	56
--	----

Jose A. Lecanda

Redescobrint el paisatge medieval del <i>Laci du sud</i> (Itàlia). El <i>Monti Aurunci Project</i> (MAP)	74
--	----

Edoardo Vanni, Federico Saccoccio

Les Terres de Ponent a la Tardoantiguitat (segles iv-viii). Aproximació a la xarxa de poblament i les vies de comunicació	92
---	----

Montse Baiges Minguella

Continuitats i ruptures del poblament romà baiximperial i tardoantic a l'extrem nord-est de l' <i>Ager Tarraconensis</i> (comarques de l'Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf)	110
--	-----

Francesc Florensa Puchol, Magí Miret-Mestre

De Tàrraco i l' <i>ager tarraconensis</i> occidental a Tarragona i el camp entre els segles v i xii. Cap a un nou relat històric	136
---	-----

Joan Josep Menchon Bes

El Castellot de Castellví de la Marca (Barcelona), entre l'antiguitat i els feus	151
Ramon Martí, Cristian Folch, Jordi Gibert, Xavier Gonzalo	
CIUTATS I VILATGES. ENTRE EL MÓN CLÀSSIC I EL MÓN FEUDAL	
<i>Gerunda</i> entre el baix imperi i l'alta edat mitjana	169
J. M. Nolla	
La transformació d'Aix-en-Provence (França) entre l'Antiguitat i l'inici de l'edat mitjana	176
Núria Nin	
Roses, de la tardoantiguitat a l'època medieval	199
Marc Bouzas i Lluís Palahí	
El pas de l'antiguitat a l'edat mitjana al jaciment de l'Esquerda, Osona. Darreres novetats de la recerca arqueològica	213
Imma Ollich, Montse Rocafiguera, Maria Ocaña, Albert Pratdesaba, Esther Travé	
Un conjunt ceràmic del segle VI dC a Blanes (la Selva)	228
Joan Llinàs i Pol	
L'ESPIRITUALITAT. DELS NOUS RITUALS FUNERARIS A L'APARICIÓ DE LES PRIMERES ESGLÉSIES CRISTIANES	
La cultura material d'un monestir Prepirinenc a Catalunya dels visigots a la implantació del feudalisme a Santa Cecília dels Altimiris	238
Walter Alegria Tejedor, Marta Sancho i Planas	
Le quattro chiese di Coccanile di Copparo (FE). Una testimonianza di continuità di culto dal V-VII sec. ai giorni nostri	253
Flavia Amato, Marco Bruni, Chiara Guarnieri	
El yacimiento de «A Capela» un eslabón en la historia de Catoira	264
Diego Piay Augusto	
El jaciment romà de Ca la Madrona, Mataró. Resultats preliminars	276
Jordi Ardiaca Rodríguez	
Canvi de paradigma en el món funerari durant l'antiguitat tardana i l'alta edat mitjana al Prepirineu? El cas de la bauma dels Ossos del Clot del Llop (Gironella, Berguedà)	290
Rosa Soler Acedo, Marta Sánchez Soler, M. Eulàlia Subirà	

Esquelles o campanes? Revisió de materials sonors del monestir del Bovalar (Segrià, segles vi-viii)	299
Laura de Castellet	
Els orígens de l'església parroquial de Sant Esteve de Canapost (Forallac, Baix Empordà)	309
Jordi Oliver Vert	
ABSTRACT (català)	319
ABSTRACT (español)	327
ABSTRACT (english)	335

ROSES, DE LA TARDOANTIGUITAT A L'ÈPOCA MEDIEVAL¹

Marc Bouzas i Lluís Palahí²

PRESENTACIÓ

El coneixement actual de la Roses tardoantiga és encara en bona part un misteri, en el qual es barregen notícies esparses —algunes més fiables que d'altres— combinades amb un coneixement arqueològic molt incomplet.

La possibilitat —molt dubtosa— de l'existència d'un bisbat o —més clara— de la presència d'una seca monetària serien indicatius d'una certa rellevància de la població al llarg, sobretot, dels segles v-vi.

L'existència del possible bisbat té la seva base en una inscripció del segle v trobada a Siracusa on es fa referència a «*Auxentius Hispanus patria episcopus Rotdon*» (Vives, 1944). L'adscripció resulta polèmica atès que si bé un *Auxentius* apareix a un llistat de bisbes del concili de Saragossa (380), el bisbat rosinc no apareix en els llistats dels diferents concilis hispans (Puig i Riera, 2000, pp. 241-242).

Pel que fa a la seca, la seva existència és en general més acceptada, amb un funcionament, potser amb intermitències, entre els regnats de Leovigild i el d'Ègica (568-702) (Balaguer, 1999, pp. 26-27;³ Puig i Riera, 2000, p. 242; Nolla et al. 2016, p. 172).

La visió de la Roses tardoantiga que n'ofereix l'arqueologia és encara molt parcial i, en alguns aspectes, poc definida, tot i les novetats que els diferents projectes desenvolupats a la Ciutadella han anat aportant. Els treballs arqueològics desenvolupats al solar de la Ciutadella i al seu entorn des de principis del segle xx han anat proporcionant dades i han posat al descobert estructures que van configurant un trencaclosques en el qual encara manquen la gran majoria de peces per poder-ne obtenir un quadre prou precís. Els projectes desenvolupats als darrers anys han

1 Projecte quadriennal de recerca en arqueologia de la Generalitat de Catalunya 2022-2025 «Urbanisme, poblament i conflicte en època medieval i moderna. La vila de Roses com a paradigma».

2 Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic-Universitat de Girona.

3 L'autora planteja una doble possibilitat com atribució de la seca: Roda de Ter i Roses a l'Empordà, decantant-se per la segona opció. Encunyacions de monedes de Carlemany i Lluís el Pietós amb la llegenda RODA mostrarien una continuïtat de les encunyacions durant el període carolingi, formant part del comtat de Peralada (Balaguer, 1999, p. 27).

proporcionat informacions que permeten aportar nous elements per anar-ne completant el quadre. El present estudi té com a objectiu recollir breument les dades conegudes avui dia referents a aquest període i contextualitzar-los amb les aportacions dels nous treballs arqueològics desenvolupats, sobretot, a la zona del claustre del monestir de Santa Maria.

UNA MICA DE TOPOGRAFIA

Una qüestió important per poder entendre l'estructuració i evolució de qualsevol espai és la reconstrucció del paisatge, fet més important encara en un indret on ha canviat de forma tan radical com el que ens ocupa (fig. 1). La zona està presidida pel turó de Santa Maria, una petita elevació escassament de 10-12 m de desnivell, originalment flanquejada per dues rieres, a est i a l'oest, i situada a tocar la platja. A ponent, se situava una zona de maresmes, mentre que a llevant s'alçava una segona elevació (el turó de l'Escorxador). Les aportacions sedimentàries dels cursos fluvials de la zona de la badia han anat desplaçant de forma ràpida la línia de costa cap al sud, de forma que, en l'actualitat, se situa gairebé dos-cents metres més cap a migdia que en època tardoantiga (Bouzas et al., 2023).

L'ocupació es va centrar des de la fundació de la colònia grega de *Rhode* al voltant de dos elements centrals. Per una banda, la petita elevació —al capdamunt del qual es va situar molt probablement el nucli original de la colònia grega i on actualment es conserven les restes del monestir benedictí de santa Maria—, i l'altre, a la zona portuària que constitueix l'autèntica raó de ser del lloc (Puig i Martin, 2006).

Actualment, bona part de l'espai conegut arqueològicament se situa a l'interior d'una fortalesa construïda al segle XVI i coneguda com «la Ciutadella», una potent construcció militar que va modificar de forma molt important la topografia de tot aquell sector.

L'HÀBITAT EN ÈPOCA TARDOANTIGA

El coneixement sobre l'hàbitat d'època tardoantiga i visigoda és molt parcial, com succeeix de forma encara més acusada amb el d'època romana (Puig 1999a). Les excavacions han anat posant al descobert, tant als vessants del turó de Santa Maria com al llarg de la platja, tot un seguit d'estructures que van definint la superfície ocupada (fig. 2). Certament, la majoria es mostren avui dia com a elements aïllats

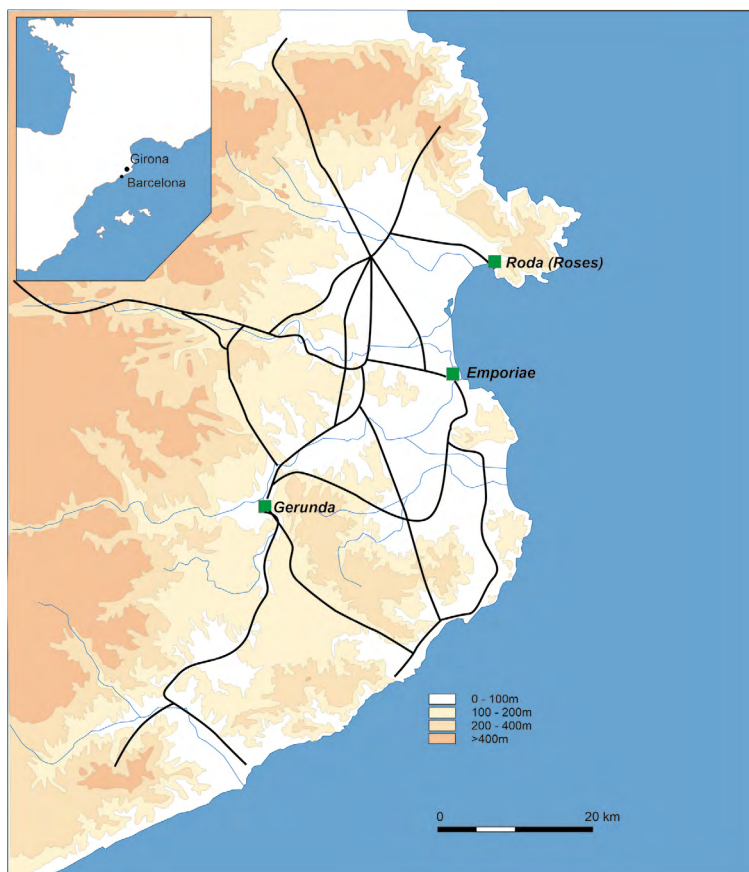

Figura 1. Ubicació de Roses en relació amb les principals poblacions i vies d'època tardo romana.

i descontextualitzats. En part és així per les importants transformacions que ha patit la topografia del sector al llarg de la seva història, però també a conseqüència de les estratègies emprades en les diferents excavacions. En alguns casos es tracta de sondejos o rases de prospecció de dimensions molt limitades, mentre que, en altres, com succeeix amb el projecte actualment en desenvolupament, s'ha privilegiat l'excavació en extensió de les estructures de la fase medieval i, solament en alguns punts determinats, s'ha aprofundit per sota d'aquests nivells.⁴

Figura 2. Espais amb restes d'època tardoantiga. En blau zones amb restes arquitectòniques i en groc espais funeraris.

Aquí i allà s'han localitzat estructures molt esparses. Tot i que algunes es poden datar al segle II, és a partir del segle V quan cal situar la majoria d'elements identificats, que han permès determinar l'existència d'una zona d'hàbitat relativament extensa, centrada entorn de dos espais. Per una banda, la zona alta del turó i els seus vessants i, per l'altra, l'entorn de la platja i l'àrea portuària.

Pel que fa a la zona del turó, la majoria de les troballes pertanyents a edificis i habitatges s'han realitzat —fins avui en dia— al vessant occidental, un espai on segles més tard s'edificà el nucli inicial de la vila medieval (fig. 3).⁵ La datació de les estructures més antigues resulta difícil d'establir, atès que es disposen directament sobre el subsol natural, tot i que han de ser anteriors al segle VI. Són construccions que empen murs de pedra seca, sense fonamentació. Al segle VI es produí una

Figura 3. Les restes de l'hàbitat tardoantig al vessant oest del turó de Santa Maria se situen per sota de les estructures medievals, clarament identificables en portar una orientació completament diferent.

⁴ El projecte contempla una segona fase en la qual s'analitzaran les fases més antigues de situades per sota de l'estructuració de la vila medieval.

⁵ Tot i això, no hi ha cap relació entre els dos nuclis, ja que abans de construir la vila medieval es va dur a terme una intensa tasca de terraplenament que va obliterar qualsevol traça de construcció anterior que restés visible.

important reforma, amb la construcció de nous murs, també de pedra seca, amb alguns trams d'*opus spicatum* i sòls de terra piconada i, de forma menys habitual, d'*opus signinum* (Puig et al. 1997, p. 1013). Després d'algunes reformes puntuals, les edificacions foren destruïdes ja entrat el segle VII, moment en el qual s'identifica un estrat de destrucció amb presència de carbons i cendres. Posteriorment, l'espai s'aprofità per a activitats funeràries.

La zona de l'actual pati d'armes de la Ciutadella —situada als peus del turó per la banda oriental— mostra una evolució similar. En aquesta zona, les excavacions realitzades fins ara han consistit en l'obertura de cinc llargues rases on s'han identificat estructures anteriors al segle VI amb murs de pedra seca i sòls de terra. Ja entrat el segle VI es bastí un edifici del qual se n'identifiquen a l'excavació fins a quatre àmbits, també de murs en sec i amb alguns trams d'*opus spicatum* (Puig et al. 1997, p. 1016).

Se'n va identificar un altre que, potser amb un origen anterior, conserva vestigis que cal datar ja entrat el segle VII. La seva principal peculiaritat és l'existència d'un mur curvilini —que s'ha identificat com a part d'un possible absis— i la seva relació amb tot un seguit de tombes, fet que ha portat a plantejar la hipòtesi d'interpretar-lo com un edifici de caràcter religiós associat a una necròpolis (Puig, 1999a, p. 101).

Aquest edifici es recolza contra una llarga paret nord-sud preexistent, un possible mur de contenció de la riera que circulava a ponent.

És diferent la situació a la zona de la platja. Als anys seixanta, setanta i vuitanta del segle XX, a l'extrem de llevant de la Ciutadella es va excavar un gran edifici, conegut com a «edifici A» (fig. 4), que, amb uns antecedents al segle II, va ser objecte d'una intensa reconversió en època baix-imperial, amb la creació d'una petita factoria de salaons (Nieto, 1993). La principal característica constructiva d'aquest edifici és l'ús de l'*opus caementicium* en els murs, que es varen bastir tot emprant la tècnica de l'encofrat.

Una tècnica constructiva similar es va emprar en tot un seguit de murs que s'han anat localitzant a les excavacions realitzades a l'extrem sud de la vila medieval (Puig et al. 1997, p. 1014, Palahí i Vivo 2022, p. 245). L'ús d'aquesta tècnica constructiva, de gran solidesa, s'ha relacionat amb les necessitats que imposava un subsol poc consistent, format per sorres, a diferència de la majoria d'edificis de la zona del turó o més allunyada de la platja, on s'empra la pedra seca (Puig et al. 1997, p. 1015).

Figura 4. Vista aèria del conegut com a Edifici A.

ELS ESPAIS FUNERARIS

De forma similar al que succeeix amb les estructures d'hàbitat, la troballa d'elements de caràcter funerari s'estén per bona part de l'àrea del solar de l'actual Ciutadella (Puig, 1999b) i estenen-se més enllà (fig. 2), com ho demostren les troballes realitzades a uns 300 metres a ponent de la fortalesa moderna, en la zona de l'antic turó de l'Escorxador. En sengles excavacions realitzades en dos solars d'aquesta zona (Puig i Agustí 2002; Puig i Agustí, 2005, Puig, 2008) es van identificar àrees funeràries. En la primera, excavada l'any 2000, es van individualitzar deu tombes, totes fetes en caixa d'obra o de *tegulae*. Les tombes es disposaven ordenades, deixant espais de circulació i sense superposicions. Hi eren habituals les reinhumacions,⁶ fet que porta a pensar en un ús per part de nuclis familiars d'algunes de les sepultures.

El 2006 es va excavar un solar situat a migdia de l'anterior. Es tracta d'un espai molt modificat topogràficament al llarg del temps, fet que va provocar rebaixos de terreny i la desaparició d'algunes de les inhumacions. S'identificaren vint enterraments disposats de forma ordenada, deixant un passadís o camí est oest i sense superposicions. S'identificaren diferents tipologies d'enterraments: fosses rectangulars i fosses trapezoidals i ovalades. Només una era una *forma* d'obra. També aquí es detectava l'ús continuat d'algunes de les tombes. A prop del cementiri es va identificar un abocador amb materials del segle v. Pel que fa a la cronologia de l'àrea funerària, cal situar-la entre les darreries del segle iv i una pervivència més enllà de mitjan segle vi (Puig 2008, p. 316). És probable que aquest sector no sigui altra cosa que l'extrem oriental del cementiri que, en aquells moments, se situava entorn de l'antic port (*infra*), probablement resseguint algun camí.

Podrien formar part d'aquesta necròpolis, que s'estendria al llarg d'una zona de pas, les sepultures que s'han anat recuperant a la zona de llevant del solar de la Ciutadella, configurant un cementiri molt dispers, i que s'estendria, teòricament, fins a la zona per on, als peus del turó de Santa Maria, circularia la riera del Rec Fondo. En un estudi publicat el 2016 (Nolla et al. 2016, pp. 328-336) s'aplegaven les inhumacions localitzades en diferents excavacions arqueològiques a la zona del Barri Helenístic i el conegut com a «edifici A», individualitzant 13 tombes, amb una variada tipologia que n'inclouïa d'infantils en àmfora (7), *forma* (1), pseudo-*cupa* (1), fossa (1) i una tomba doble coberta amb lloses i sense vestigis aparents en el seu interior.⁷

LES EXCAVACIONS A LA ZONA DEL MONESTIR. EL COMPLEX FUNERARI

La segona àrea funerària s'ordenava al voltant del turó de Santa Maria estenen-se pels seus vessants i arribant, per llevant, fins a la zona de la riera del rec Fondo. En aquest darrer sector s'hi han identificat 12 enterraments. Les tipologies eren diverses, amb fosses cobertes amb *tegulae* (2), sarcòfag monolític (1), fosses simples (6), enterraments infantils en àmfora (2), o cista de lloses amb enterrament infantil (1).

⁶ En una de les tombes, per exemple, es van identificar restes de set adults, un jove i un perinatal.

⁷ Aquest sector és des de 2018 objecte d'un projecte de recerca raó per la qual la quantitat d'enterraments recuperats al sector podria augmentar de forma important als pròxims anys.

El monestir de Santa Maria s'alça al capdamunt d'una petita elevació a la qual ha donat nom. Fundat al segle x, la seva posició, a tocar la costa —escassament a cent metres de la platja—, va condicionar la seva estructuració, convertint-lo al llarg de tota la seva història en un edifici compacte i tancat, cercant la seguretat i defensa de la comunitat resident.

Unes excavacions realitzades l'any 1938 (Riuró i Cufí, 1962, pp. 216-219) —amb una segona campanya el 1945— a l'interior de l'església i al claustre, situat a migdia, van començar a aportar llum sobre els antecedents del monestir, la tria de la ubicació i, fins i tot, la seva estructuració.

Pel període que ens ocupa, els treballs varen permetre identificar les restes d'un petit edifici funerari, una *cella memoriae* i d'un cementiri associat, que, avui sabem, va acabar ocupant bona part de la superfície del turó estenent-se pels seus pendents.

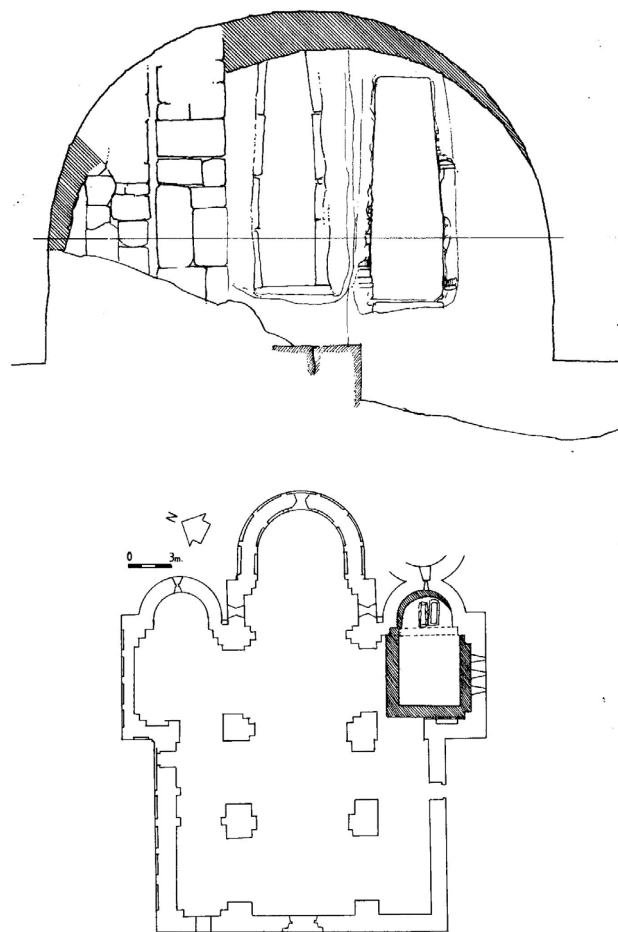
Pel que fa a la ubicació cal no oblidar que es tracta del punt més elevat de la zona, l'espai on es va establir el nucli original de la colònia grega de *Rhode* i on s'ha considerat tradicionalment que se situaria la zona sacra de la població en època grega i, probablement, també, en època romana (Puig 2006, pp. 62-63). En aquest sentit, la construcció d'un edifici d'aquelles característiques no seria altra cosa que la continuïtat d'una tradició de manteniment dels espais sacres.

Recopilant les dades disponibles i estudiant els diaris d'excavació de l'època, fa uns anys J.M. Nolla va presentar una proposta descriptiva i interpretativa (Nolla, 1997; Canal i Nolla, 2008) (fig. 5). Sota l'absis meridional de l'església actual es va localitzar un mur semicircular que definia un àmbit de 3,60 m de llum, que solament es podia observar per la cara interna. Més avall es van identificar dos paviments d'*opus signinum*, el superior de menor qualitat. Aquests s'associaven a dos murs paral·lels. Un d'aquests (situat al sud), de pedra seca i de poca qualitat, estava bastit damunt del paviment inferior i passava per sobre del mur semicircular, mentre que contra ell s'hi lliurava el paviment superior configurant una reforma de pitjor qualitat constructiva que la fase inicial.

El paviment inferior s'associava al mur semicircular. Per sota d'aquest es va identificar una tomba disposada sobre l'eix de simetria, orientada est-oest i per la col·locació de la qual va ser necessari perforar el paviment. Es tracta d'una tomba amb parets de pedruscall i morter de calç i coberta amb lloses de pissarra. El paviment es va reparar disposant tot un seguit de lloses de pissarra que remarcaven la ubicació de la tomba.

El 1945-46 es van ampliar els treballs. A la zona del creuer de l'església actual es va identificar una estructura quadrangular amb murs de pedra i morter que en aquells moments es va identificar amb una cisterna, tot i

Figura 5. Planta i Interpretació de la *cella memoriae* (dibuix J. Sagraera, redibuixant les seccions i planta publicades per Riuró i Cufí) (Canal i Nolla, 2008, p. 97).

que probablement es tracta d'una tomba familiar d'època moderna.⁸ A migdia es va recuperar un mur amb una poderosa banquetta, sobre la qual s'assentaven els fonaments de l'església actual. Associat a aquest hi havia un segon mur més malmès i que, aparentment, tancaria la construcció per ponent. Davant l'absidiola es va identificar la continuació en aquest espai del paviment inferior d'*opus signinum* de l'espai absidal.

Per altra banda, la continuació dels treballs a l'absis va permetre recuperar altre cop la successió de dos paviments i, per sota de l'inferior, una segona tomba. Aquesta se situa paral·lela a la identificada l'any 1938 i va ser disposada amb anterioritat, atès que no es va rebotar el paviment quan fou obrada.

Els treballs fets en aquell moment a l'ala est del claustre van permetre recuperar tres sarcòfags monolítics disposats alineats de nord a sud —un dels quals probablement aprofitat en època medieval (Riuró, 1995, p. 92; Nolla et al. 2016, p. 332)— però cap estructura que es pogués assimilar a aquell moment.

J. M. Nolla va interpretar les restes com a pertanyents a un petit edifici de capçalera absidal (3,60 de llum i 1,80 m de profunditat) associada a una nau rectangular de 6 m d'amplada i 6-7 m de llarg (Canal i Nolla, 2008, p. 96). Aquest edifici aniria pavimentat amb un sòl d'*opus signinum* i en el moment de la seva construcció allotjaria ja el més meridional dels dos enterraments identificats. Tot i això, el comitent devia ser el segon dels personatges sebollits, atès que és el que ocupa la zona central de l'espai i es va obrir el paviment per permetre la seva col·locació. La construcció d'un segon paviment, associat a un mur de factura més barroera, sembla indicar una reforma amb la conversió de l'absis semicircular en una nova capçalera quadrangular. Aquest segon paviment no es va identificar en el sector de la nau, fet que sembla limitar la reforma a la zona de la capçalera.

Tot i que no hi havia constància de materials que permetessin datar l'estructura, les seves similituds amb la *cella memoriae* de la Neàpolis emporitana i la troballa d'una *mensa altaris*,⁹ portaren a datar al segle v el moment de construcció de l'edifici (Canal i Nolla, 2008, p. 97). Per contra, la reforma i reconversió de l'absis en una estructura de planta quadrangular, podria formar part de la reparació de l'edifici realitzada al segle x, moment de fundació del monestir. (Canal i Nolla, 2008, p. 105).¹⁰

Els treballs que s'han desenvolupat al llarg del segle xx a la zona del turó, i, fins i tot, a la zona més propera a la *cella*, han anat posant al descobert tot un seguit d'enterraments que mostren les dimensions que va acabar assolint la necròpolis generada entorn de la *cella*. Així, després d'uns primers indicis localitzats en un sondeig l'any 1938 per part de Riuró i Cufí, el 1946 es va excavar, al vessant oriental del pujol, un sector molt ben conservat de la necròpolis (Nolla, 1997, p. 117). En aquest espai es van identificar 23 tombes de diverses tipologies que van des de *formae* (5) a tombes en àmfora (6), passant per fosses (3), caixes de lloses (6), caixes de tegulae (2) i sarcòfags (3) (fig. 6).

Figura 6. Excavació de la necròpolis situada al vessant est del turó de Santa Maria (any 1947, Arxiu MAC-Girona. Fons Francesc Riuró).

8 Les excavacions desenvolupades dècades després a la zona de l'església varen identificar diferents tombes d'aquesta mena (Puig et al., 2000).

9 Aquesta peça va ser reaprofitada al segle x per gravar-hi una inscripció que fa referència a la creació del monestir, i es va trobar, fragmentada i reaprofitada dins l'obra de l'església actual, del segle xi (Palol, 1946, p. 73).

10 Contra aquesta proposta de datació es pot argumentar que els murs localitzats a les darreres excavacions a la zona del claustre i pertanyents al segle x, presenten una factura de millor qualitat que els recuperats a la mateixa església que havia de configurar l'element central del conjunt.

També els treballs desenvolupats al solar de la vila medieval sobretot des de l'any 1993 han anat posant al descobert tot un seguit de tombes disperses, sobretot al vessant occidental del turó. Certament, la majoria d'aquestes tombes semblen fruit d'una extensió tardana del sector funerari, ja que ocupen espais entre les ruïnes dels edificis abandonats des de principis del segle VII (Puig et al. 1997, p. 1015).

No va ser fins al canvi de segle que es va tornar a treballar a la zona del monestir. Els treballs fets per A. M. Puig a l'interior de l'església (1999-2000) (Puig et al. 2000; 2002) i al claustre (2003) (Puig i Codina, 2004) varen aportar notícies noves que permeten ampliar el coneixement d'aquest complex. Així, a l'interior de la nau central de l'edifici de culte es va identificar un mur est-oest que aniria alineat amb el teòric tancament per ponent de l'esglésiola i perllongaria el complex en direcció nord, més enllà dels límits teòrics definits fins al moment per l'edifici de culte. Però va ser al claustre on es van identificar alguns trams de mur que permetien començar a dibuixar una estructuració que es desenvoluparia entorn de la *cella* configurant un edifici complex. Així, a l'ala sud es va identificar un mur bastit en pedra i un abundant morter de calç que semblava formar una façana contra la qual —per la seva cara sud— es van disposar algunes de les tombes. També contra aquest mur semblen recolzar un parell d'estructures en direcció sud, si bé de factura molt més barroera i lligades en sec.

També al sondeig realitzat a la banda oest es van identificar un parell de murs de característiques similars, orientats nord-sud, que mostrarien l'extensió del complex en aquesta direcció (Puig, 2005, pp. 35-37).

ELS ACTUALS TREBALLS

Les excavacions iniciades l'any 2021 a la zona del claustre del monestir tenien, originalment, la intenció de reconstruir l'evolució del mateix monestir —del qual actualment només en coneixem la configuració final—, i està aportant interessants dades referents a l'estructuració del sector en època tardoantiga i alt-medieval.

Els treballs s'han iniciat excavant l'ala nord i sud del claustre (fig. 7). El primer espai, en ser el sector més proper a l'església tardoantiga, podria ser un espai ideal per recuperar elements no solament d'aquella època sinó també de les primeres fases d'existència del monestir. Els treballs a l'ala sud ens havien de permetre anar ampliant la zona de treball iniciada al sondeig realitzat l'any 2003.

Els resultats fins al moment han estat desiguals. La utilització de l'ala nord com a part del cementiri parroquial des de finals del segle XVII fins a l'abandonament de l'església, ha comportat, per una banda, una destrucció de part de les estratigrafies i estructures del sector i no ha permès, encara, arribar en tota la superfície als nivells més profunds. Tot i això, ja ha aportat algunes dades interessants, com un mur, de fet una possible esglaonada, orientada de nord a sud i que se situaria uns metres al sud-oest de l'església.

Per contra, els treballs a l'ala de migdia han permès ampliar el coneixement no solament de l'ús funerari de la zona sinó també sobre les dimensions i estructura del complex edilici generat entorn de la *cella*.

Figura 7. Fotogrametria del sector del claustre del monestir de Santa Maria amb les restes tarδοantigues conegudes (blau) i els enterraments localitzats.

El mur de tanca identificat a les excavacions de l'any 2003 es prolonga en direcció oest on s'ha identificat el punt de gir en direcció nord, connectant amb una altra estructura que ja es va identificar als treballs del 2003. Aquest fet mostra l'existència d'una gran àrea edificada, potser formada per un conjunt d'aules funeràries que ocupa bona part de l'espai que posteriorment ocuparà el claustre del monestir. A aquest mur meridional s'hi va afegir, al llarg del segle v-inicis vi, una cambra que ampliava l'espai en direcció sud (fig. 8). En realitat, l'existència d'aquesta estança mostra com la reforma del monestir del segle xi va transformar la topografia del sector, ja que la nova muralla va escapçar la cambra esmentada. A més també va destruir, com a mínim, una tomba, fet que mostra que la necròpolis s'estenia en direcció a migdia.

Contra el mur de tanca i per sota d'aquesta nova estança s'ha recuperat la continuació del cementiri ja identificat l'any 2003 per A. M. Puig. El cementiri presenta dues fases. A la superior s'han recuperat dues tombes de caixa cobertes amb lloses de pissarra. Disposades d'est a oest i recolzades contra el mur de tanca. Per sota s'ha recuperat un nivell de tombes infantils en àmfora (fig. 9), excepte un adolescent disposat dins d'una tomba de *tegulae* de secció triangular. Fins al moment s'han excavat 16 enterraments, tots disposats d'est a oest i amb un especial interès per cercar la proximitat del mur que tancava la zona pel nord, on les tombes se superposaven les unes a les altres, fins al punt de destruir-ne algunes de les més antigues.

Dues de les sepultures anaven cobertes amb una capa de pedres lligades amb morter i, almenys una d'elles, anava marcada en superfície per un paviment d'*opus signinum*, similar a una pseudo-*cupa*. Una tercera estructura similar resta encara per excavar.

Pel que fa als moments de funcionament de la necròpolis, es poden establir dues fases. En la primera, formada pels enterraments en àmfora i la tomba de *tegulae*, ens situen en un moment d'ús que s'estendria al llarg de tot el segle iv i segle v.

Figura 8. Ala sud del claustre. Al centre de la imatge el llarg mur est oest que tancaria el complex i la cambra adossada al mateix, tallada per la muralla medieval.

Els nivells que obliteren aquest nivell funerari presenten ceràmiques africanes que ens porten a finals del segle VI. És retallant aquests nivells que es disposaren les tombes de caixa de lloses. Finalment, el conjunt, incloent-hi els murs de l'ampliació de la banda sud, foren obliterats amb nivells d'enderroc que presenten materials del segle VII. Aquesta darrera notícia és força enganyosa, ja que els materials són escassos i, a més, bona part d'aquests nivells d'enderroc varen ser dipositats en realitat al segle XI com a rebliments en el moment de construcció de les noves muralles del monestir.

Aquesta seqüència es complementa amb les dades obtingudes en les excavacions anteriors (Puig i Codina, 2004). En aquells treballs —en els quals no es va poder esgotar l'estratigrafia¹¹ i es varen distingir dues fases. En la primera, que funcionaria al llarg del segle V es combinarien les tombes de caixa i les infantils d'àmfora (de fet les de lloses podrien ser anteriors a les àmfors). Un cop obliterated l'espai es va identificar una nova tomba d'obra, que data de ja entrat el segle VII, en un context d'abandonament dels espais i d'extensió de l'àrea funerària entre les runes dels edificis, com succeeix a altres zones del turó.

Figura 9. Capa superior del nivell d'enterraments en àmfora de l'ala sud del claustre.

REFLEXIONS FINALS

L'estat actual del coneixement de la Roses tardoantiga ens porta més a plantejar noves qüestions que vertaderes conclusions.

Pel que fa a l'existència o no d'un bisbat rosinc, la seva existència és molt dubtosa (Nolla et al. 2016, p. 172). Ja hem comentat que les dades disponibles són escasses i contradictòries —i, de fet, les arqueològiques són, ara com ara, inexistentes.¹²

Pel que fa a l'existència d'una seca, les monedes conservades, si bé escasses, semblen indicar una continuïtat entre Leovigild (568-586), Recared (586-601) i Viteric (603-610). Les encunyacions del regnat d'Ègica (687-702) potser implicarien una reobertura de la seca pràcticament un segle més tard i no una continuïtat de la mateixa al llarg del segle VII. L'encunyació de moneda en època visigoda se sol relacionar amb l'acantonament de tropes al territori (Buenacasa i Sales, 2001, p. 65), i la majoria d'autors han cercat un paral·lelisme entre fets bèl·lics i encunyacions,¹³ així com la seva relació amb l'abandonament de la població de la zona de la Ciutadella i la creació d'un nou nucli fortificat al Puig Rom.¹⁴ Tot i això, la manca de referències a Roses a les fonts de l'època quan parlen de les diferents campanyes militars porten a autors com Palol a considerar

11 De fet a la memòria d'excavació es parla d'indicis de tombes a nivells situats per sota del final de l'excavació).

12 A banda de la inscripció localitzada a Siracusa, també es presenta com argument favorable el fet que als anuaris pontificis —que inclouen llistes de seus episcopals existents i desaparegudes, hi figuri Roses, com a bisbat pertanyent al metropolità de Tarragona (Díaz, Puig i Palou, 1988, p. 25).

13 Un resum d'aquest debat a Palol, 2004, pp. 102-103.

14 Sobre el *castrum* de Puig Rom Palol, 2004; Subias et al. 2020.

que simplement definirien —juntament amb altres seques com Narbona, *Gerunda* o *Barcino*— una àrea de domini econòmic i polític (Palol, 2004, p. 102).

El que no presenta dubtes és l'existència d'un nucli urbà, estructurat entorn de la platja i l'àrea portuària i que s'estenia, com a mínim, pel turó de Santa Maria i el seu entorn immediat. En les edificacions d'aquesta època es distingeixen clarament dues tècniques constructives ben diferenciades. Per una banda, l'ús de l'*opus caementicium*, mentre que en altres espais s'empra la pedra seca. Tot i que s'ha argumentat que la diferència de materials podia respondre a raons purament pràctiques, emprant l'ús del morter en zones de platja que requerien potents fonamentacions, probablement cal cercar altres explicacions lligades a la funcionalitat dels edificis i, fins i tot, a la cronologia. Ja hem assenyalat que no solament els edificis assentats a la zona de platja estan bastits amb morter, també ho és el complex bastit entorn de la *cella memoriae*. A aquest fet, que ens portaria a pensar en un ús de materials més sòlids pels edificis principals i pels de caràcter públic, caldria afegir-hi el vessant cronològic. Així a l'edifici de la *cella* hi detectem tot un seguit d'estructures afegides al nucli original. A la banda sud hi ha tot un seguit de murs recolzats contra el límit original del conjunt. Mentre uns són de morter, altres són de pedra seca, essent potser, aquests darrers, posteriors.

Una de les moltes qüestions que resta per aclarir és la funcionalitat original de l'edifici funerari situat sota l'església de Santa Maria. L'edifici original no és altra cosa que un mausoleu, una tomba familiar, com ho demostra la ubicació de les dues tombes i la «reserva» inicial que es realitza de l'espai central per qui devia ser el comitent. Si no des del moment de la seva construcció, ben aviat la *cella memoriae* devia emprar-se com edifici de culte. La reconversió de mausoleus d'època romana en església en època alt-medieval és un fet ben conegut a la zona (Aicart, Nolla i Palahí, 2008, pp. 226-242). L'obtenció de dades estratigràfiques que ens permetin determinar de forma clara el moment inicial de la seva creació pot ser clau en aquest sentit. La utilització com a centre de culte cristià en moments posteriors està fora de dubte, com ho demostra la troballa de la *mensa altaris* que es va aprofitar per a la inscripció fundacional del segle x.

Pel que fa a la continuïtat o no de l'església fins a la construcció del monestir, les dades actuals encara no permeten aclarir aquest extrem. Per una banda, sembla prou clar que les restes o el record eren vius, ja que el nou monestir segueix les mateixes orientacions que la *cella*, però, per altra banda, també cal remarcar que el nou perímetre no aprofita les estructures preexistents, tot i portar una orientació idèntica. Les dades disponibles semblen indicar una superfície inicial lleugerament més reduïda.

Una indicació d'aquesta continuïtat la podríem trobar en la reforma que es detecta a la capçalera de l'església. Els materials emprats i la tècnica constructiva difereixen clarament de la que s'utilitzarà a la zona del claustre al segle x —on els murs són lligats amb abundant i sòlid morter— mentre que a l'església presenten una qualitat molt menor. Aquest fet podria indicar una reparació o reforma realitzada en algun moment situat entre els segles VII i X. Certament no hi ha estratigrafia que recolzi aquesta hipòtesi, però tampoc hi ha qui permeti afirmar que la reforma se situa ja al segle x.

Per contra, no hi ha cap indicatiu que permeti afirmar una continuïtat en l'hàbitat a partir de principis del segle VII a la zona de l'actual Ciutadella (Puig, 1998), i, tanmateix, continua essent un espai d'enterrament.

La utilització de la zona com espai funerari s'estén cronològicament més enllà i, de fet, algunes tombes es disposen entre les restes d'edificis abandonats (Puig et al. 1997, pp. 1017-1018). L'existència de dos o més espais funeraris diferenciats, sense que ara com ara quedi constatat si la distinció pot tenir a veure amb raons de caràcter religiós (amb una necròpolis pagana i una cristiana? O una distinció en moments posteriors d'una possible comunitat arriana?).

L'origen d'aquests espais funeraris, un situat al voltant del turó de Santa Maria i l'altre a la zona del turó de l'Escorxador, sembla situar-se al segle iv i, com hem assenyalat, almenys la zona del turó de Santa Maria sembla continuar emprant-se ja entrat el segle vii, si bé, aparentment, en forma d'una necròpolis dispersa i poc organitzada. La tipologia de les tombes recuperades no aporta, ara com ara, dades que permetin establir distincions o atribucions religioses (fig. 10). Els sarcòfags semblen concentrar-se a l'àrea més propera a la *cella memoriae* (que denotaria un interès de les classes més privilegiades per enterrar-se a les proximitats de l'edifici de culte, a través de la conversió del vell mausoleu en una *tumulatio ad sanctos*). Altres elements, com l'alta presència d'àmfores a la zona de la *cella* —sobretot després dels darrers treballs— pot no semblar tan significatiu, ja que correspon a la localització d'una zona específicament dedicada a enterraments infantils i en properes campanyes es podria localitzar una zona similar en una altra necròpolis. El que sí resulta remarcable és precisament l'existència d'un espai funerari específic pels infants, sense que es pugui descartar que també altres sectors o aules es destinessin a un tipus de població o a una capa social determinada (en aquest sentit cal remarcar la ja esmentada presència de sarcòfags a la zona est de la *cella*).

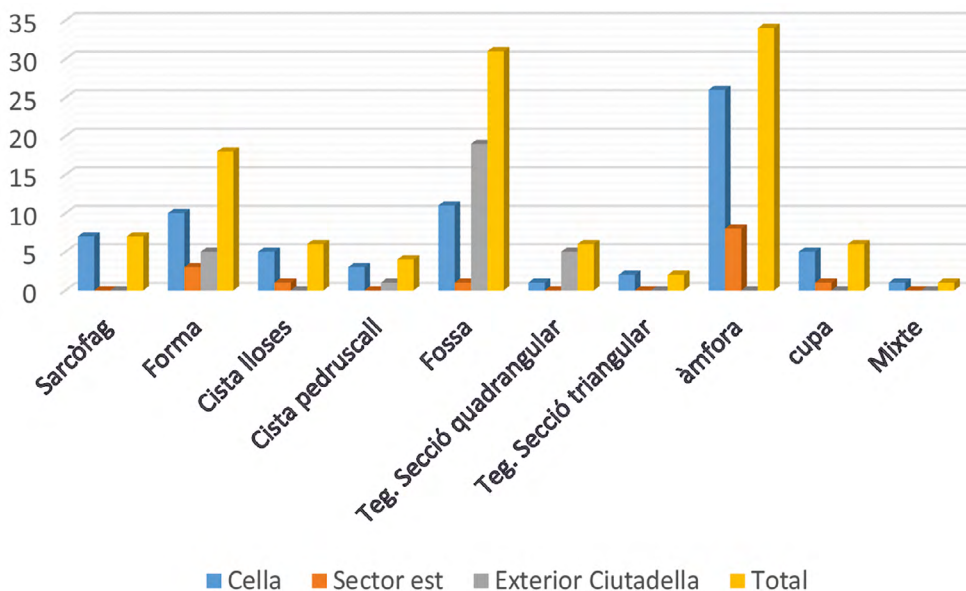

Figura 10. Quadre resum de les tipologies de tombes localitzades a les diferents excavacions realitzades a la Ciutadella i el seu entorn.

BIBLIOGRAFIA

- Aicart, F., Nolla, J. M. i Palahí, Ll. (cur.). (2008) *L'església vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tarδοantic a l'església medieval*, Ajuntament de Santa Cristina d'Aro.gua
- Balaguer, A. M. (1999) *Història de la moneda dels comtats catalans*, Institut d'Estudis Catalans.
- Bouzas, M., Burch, J., Julià, R., Palahí, Ll., Pons, P. i Solà, J. (2023). Changes and transformations on the coastal. The exemple of Roses (Alt Empordà, Catalonia), *Land*, 12, 2104. DOI: <https://doi.org/10.3390/land12122104>
- Buenacasa, C. i Sales, J. (2001). Importància geopolítica d'una ciutat en època visigoda: Girona després de Vouillé (ss. VI-VII), *I Congrés d'Història de Girona. Dos mil anys d'història. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII, pp. 59-75.
- Canal, E. i Nolla, J. M. (2008). La cella *Memoriae* de Roses. Dins Aicart, F., Nolla, J. M. i Palahí, Ll., *L'església vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tarδοantic a l'església medieval*, Santa Cristina d'Aro, (pp. 93-105), Ajuntament de Santa Cristina d'Aro.
- Diaz, C., Palou, H. i Puig, A. M. (1988), *La Ciutadella de Roses*, Quaderns de la Revista de Girona, 77.
- Nieto, F. X. (1993). *El edificio A de la Ciutadella de Roses (La Terra Sigillata africana)*, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Sèrie Monogràfica, 14.
- Nolla, J. M. (1997). Roses a l'antiguitat tardana. El cementiri de Santa Maria, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 30, pp. 107-146.
- Nolla, J. M., Burch, J., Palahí, Ll., Amich, N., Canal, E., Casas, J., CAstanyer, P., Sagrera, J., Sureda, M., Tremoleda, J., Vivó, D., Vivo, J., Costa, A., Prat, M., Simon, J. i Varena, A. (2016). *Baix imperi i antiguitat atrdana al sector nord-oriental de la prouincia Tarraconensis. De l'adveniment de Dioclecià a la mort de Carlemany (284-814)*. Documenta Universitaria.
- Palahí, Ll. i Vivo, J. (2022). La vila medieval de Roses. Excavacions al sector sud-est dels carrers Major i Nou XVI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Castelló d'Empúries (pp. 246-249), Generalitat de Catalunya.
- Palol, P. de (1946). Una lápida medieval de Santa Maria de Rosas, *Analecta Sacra Tarraconensia*, XIX, pp. 273-278.
- Palol, P. de (2004). *El castrum del Puig de les Muralles de Puig Rom (Roses, Alt Empordà)*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, Sèrie Monogràfica, 22.
- Puig, A. M. (1998) El jaciment de *Rhode* a la fi de l'antiguitat tardana. Els contextos del segle VII dC i la Ciutadella de Roses (Alt Empordà, Girona), *Pyrenae*, 29, pp. 171-192.
- Puig, A. M. (1999a). Ciutat de Roses, dins *Catalunya Romànica. Del romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense Mediterrània entre els segles IV i IX* (pp. 100-101). Enciclopèdia Catalana.
- Puig, A. M. (1999b). Mòn funerari de Roses, dins *Catalunya Romànica. Del romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense Mediterrània entre els segles IV i IX* (pp. 275-276). Enciclopèdia Catalana.

- Puig, A. M. (2005). *Memòria d'excavació. Claustre del monestir de Santa Maria. Ciutadella de Roses*. Memòria arqueològica inèdita.
- Puig, A. M. (2006). Les excavacions a la zona del turó de Santa Maria. Dins Puig, A. M. i Martin, A. (cur.) *La colònia grega de Rhodè (Roses, Alt Empordà)* (pp. 53-138). Museu d'Arqueologia de Catalunya-Sèrie Monogràfica, 23, Girona.
- Puig, A. M. (2008). La necròpolis del solar entre els carrers Tarragona, Pep Ventura i Dr. Barraquer de Roses (Alt Empordà), *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* (pp. 315-317). Generalitat de Catalunya.
- Puig, A. M. i Agustí, B. (2002). Un exemple d'ocupació fora els límits del recinte arqueològic de la Ciutadella de Roses, el solar al sud del mercat municipal (Roses, Alt Empordà), *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, (pp. 223-226), Generalitat de Catalunya.
- Puig, A. M. i Agustí, B. (2005). La necròpoli del turó de l'Escorxador (Roses, Alt Empordà), dins Nolla, J. M., Casas, J. I Santamaria, P. (cur.), *In suo fundo. Els cementiris rurals de les antigues ciutades d'Emporiae, Gerunda i Aquae Calidae* (pp. 153-162). Universitat de Girona, *Estudi General*, 25.
- Puig, A. M., Agustí, B., Teixidor, M. i Martin, A. (2000), Resultats de la primera campanya d'excavacions a l'església de Santa Maria a la Ciutadella de Roses (Alt Empordà) *V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot (pp. 172-176), Generalitat de Catalunya.
- Puig, A. M., Agustí, B., Teixidor, M. i Martin, A. (2002). Segona campanya d'excavacions a l'església de Santa Maria de la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses (pp. 301-306), Generalitat de Catalunya.
- Puig, A. M., Carrascal, C., Vieyra, G. i Teixidor, M. (1997). La Roses d'època visigòtica en el subsòl de la Ciutadella (Alt Empordà): darreres investigacions, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXVII, 1996-1997, pp. 1011-1026.
- Puig, A. M. i Codina, D. (2004). Intervenció al claustre del monestir de Santa Maria de la Ciutadella de Roses (Alt Empordà), *VII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, La Bisbal (pp. 485-491). Generalitat de Catalunya.
- Puig, A. M. i Martin, A. (cur.) (2006). *La colònia grega de Rhodè (Roses, Alt Empordà)*, Museu d'Arqueologia de Catalunya-Sèrie Monogràfica, 23, Girona.
- Puig, A. M. i Riera, A. (2000). Gènesi i consolidació del món feudal. Dins Gifer. P. (coord.) *Història de l'Alt Empordà* (pp. 235-332). Diputació de Girona
- Riuró, F. (1995). Crònica de cinquanta anys d'activitat arqueològica, *Associació Arqueològica de Girona, Quadern de treball*, 8, pp. 75-111.
- Riuró, F. i Cufí, F. (1962) Prospecciones arqueológicas en Roses, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XV, 1961-1962, pp. 203-224.
- Vives, J. (1944). Un obispado español del siglo V desconocido, *Annalecta Sacra Tarraconensia*, 17, pp. 204-205.